

เทศน์โปรดคุณเพาพาง วรณะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

โลกในเรือนจำกับโลกนอก

จิตถ้าเราจะเทียบทางโลกแล้ว ก็เป็นผู้ต้องขังมาตลอดเวลา เหมือนคนที่เกิดอยู่ในเรือนจำ โดยอยู่ในเรือนจำ ในห้องขัง ไม่มีวันออกมาดูโลกภายนอก อยู่แต่ในห้องขังตั้งแต่เล็กจนโต จึงไม่ทราบว่าภายนอกเขามีอะไรกันบ้าง ความสุขความทุกข์ก็เห็นกันอยู่แต่ภายในเรือนจำ ไม่ได้ออกมาดูโลกภายนอกเขา ว่ามีความสุข ความสบาย และมีอิสระกันอย่างไรบ้าง ความรื่นเริงบันเทิง การไปมาหาสู่ เขาไปแบบไหน มาอย่างไร อยู่อย่างไรกัน โลกภายนอกเขามีความเป็นอยู่กันอย่างไร ไม่มีทางทราบได้ เพราะเราถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำมาตั้งแต่วันเกิดจนถึงวันตาย นี่เป็นข้อเปรียบเทียบ เทียบเคียง

ความสุข ความทุกข์ ก็เท่าที่มีอยู่ในนั้น ๆ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ ไม่มีอะไรที่ได้ไปจากโลกภายนอก เมื่อกลับเข้าไปสู่ภายในเรือนจำพอได้เห็นว่า นี่เป็นสิ่งที่แปลกจากโลกในเรือนจำ สิ่งนี้มาจากโลกนอก คือนอกเรือนจำ เอามาเทียบเคียงกันพอให้ทราบว่า อันนี้เป็นอย่างไร อันนั้นเป็นอย่างนั้น อันนี้ดีกว่าอันนั้น อันนั้นดีกว่าอันนี้ อย่างไม่มี เพราะไม่มีสิ่งใดเข้าไปเกี่ยวข้อง มีแต่เรื่องของเรือนจำ สุขหรือทุกข์เล็กน้อยเพียงใด ขาดแคลนลำบากลำบาก ถูกกดขี่บังคับขนาดไหน ก็เคยเป็นมาอย่างนั้นตั้งแต่ดั้งเดิม เลยไม่ทราบจะหาทางออกไปไหน จะปลดปล่อยตนไปได้อย่างไร ด้วยวิธีใด แม้จะออกไปโลกนอก โลกนอกก็ไม่ทราบอยู่ที่ไหน เพราะเห็นแต่โลกในคือเรือนจำ ที่ถูกควบคุมอยู่ตลอดเวลา และถูกกดขี่บังคับ ฆีเยนตีกัน ทรมานกันอยู่อย่างนั้น อด ๆ อยาก ๆ ขาด ๆ แคลน ๆ ตลอดถึงที่นอน หมอนมุ้ง อาหารปัจจัย ที่อยู่อาศัยทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ในลักษณะของนักโทษในเรือนจำทั้งหมด เขาก็อยู่กันไปได้ เพราะไม่เคยเห็นโลกนอกว่าเป็นอย่างไร พอที่จะเอาไปเทียบเคียงว่า อันใดดีกว่า อันใดมีสุขกว่ากันอย่างไรบ้าง พอที่จะมีแก้ไขอยากเสาะแสวงหาทางออกไปสู่โลกภายนอก

จิตที่ถูกควบคุมจากอำนาจแห่งกิเลสอาสวะทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น คือถูกคุมขังอยู่ด้วยกิเลสประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่กับไหนดกับไหนด เช่นเกิดมาในปัจจุบันนี้ กิเลสที่เป็นเจ้าอำนาจบนหัวใจสัตว์นั้นมาตั้งแต่วันเกิด ถูกคุมมาเรื่อย ๆ ไม่เคยได้เป็นอิสระภายในตัวบ้างเลย จึงยากที่เราจะคาดได้ว่า ความสุขที่นอกเหนือไปจากสิ่งที่เป็นอยู่ในเวลานี้นั้น คือความสุขอย่างไรกัน เช่นเดียวกับคนที่เกิดในเรือนจำ และอยู่มาตลอดเวลา

โลกนอกเป็นโลกยังงัย ? นำไปและนำอยู่ใหม่ ? ธรรมท่านประกาศสอนอยู่บั้ง ๆ ก็ไม่ค่อยสนใจกัน แต่ยังมีผู้สนใจยังมีอยู่บ้างบางแห่งบางสถานที่ ที่ไหนไม่มีใครประกาศ ไม่มีใครพูดถึงเลยว่าเป็นโลกนอก คือจิตที่มีธรรมครองใจนั้นเป็นอย่างไร ไม่มีใครพูดให้ฟัง จึงไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร ความสุขที่เกิดขึ้นจากอรรถจากธรรมเป็นอย่างไร มีดีแปดทิศ ดิดแบบจมดิ่งไม่มีวันฟู พอมองเห็นอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งบ้างเลย เพราะไม่มีศาสนาช่วยจุดลาก เหมือนว่า “โลกนอก” ไม่ปรากฏเลย มีแต่เรื่อนจำคือกิเลสควบคุมใจเท่านั้น เกิดมาในโลกนี้มีแต่เรื่อนจำเป็นที่อยู่อาศัย ที่เป็นที่ตาย อยู่ที่นี่ตลอดไป

จิตใจไม่เคยทราบว่าจะอะไรที่พอจะให้ความสุขความสบาย ความเป็นอิสระยิ่งกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ ถ้าจะเทียบเข้าไปอีกแห่งหนึ่งก็เหมือน “เปิด” เล่นน้ำอยู่ใต้ถุนบ้านใต้ถุนเรื่อน แชะ ๆ ๆ ๆ อยู่อย่างนั้น สกปรกโสมนขนาดไหนมันก็พอใจเล่น เพราะมันไม่เคยเห็นน้ำมหาสมุทรทะเล ไม่เคยเห็นน้ำบึงน้ำบ่อที่กว้างขวางพอที่จะแหวกว่าย หัวทางกลางตัวได้อย่างสะดวกสบาย มันเห็นแต่น้ำใต้ถุนบ้านใต้ถุนเรื่อน ที่เขาล้างสิ่งของลงไปซึ่งอยู่เท่านั้น มันก็ไปเที่ยวเล่นและถือว่าสนุกสนาน แหวกว่ายของมันอย่างสะดวกสบายรื่นเริ่ง เพราะเหตุไร ? เพราะมันไม่เคยเห็นน้ำที่กว้างขวางหรือลึกยิ่งกว่านั้น พอที่จะให้เกิดความรื่นเริ่งบันเทิง เกิดความสุขความสบายแก่การไปมา หรือการแหวกว่าย หัวทางกลางตัวสะดวกสบายกว่าน้ำใต้ถุนบ้านใต้ถุนเรื่อน

ส่วนเปิดที่อยู่ตามลำคลองอันกว้างลึกนั้น ผิดกันกับเปิดใต้ถุนบ้าน มันสนุกสนานรื่นเริ่ง เที่ยวไปตามหัวหนองคลองบึง เจ้าของโลไปเที่ยวที่ไหนมันก็ไป ตามถนนหนทางข้ามไปมา โอโฮ ! แผ่กระจายกันเป็นฝูง ๆ เป็นร้อย ๆ เป็นพัน ๆ เปิดพวกนี้ยังพอมีความสุขบ้าง นี่ได้แก่อะไร ?

ถ้าเทียบเข้ามาก็ได้แก่ “จิต” ที่ไม่เคยเห็นความสุขความสบาย ความรื่นเริ่งบันเทิงที่เกิดขึ้นจากอรรถจากธรรม ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับเปิดที่เล่นน้ำใต้ถุนบ้านใต้ถุนเรื่อน และจำพวกที่เพลินเล่นน้ำในลำคลอง หรือในบึงบางต่าง ๆ นั้นแล

พวกเรามีความสุขความรื่นเริ่ง ด้วยอำนาจของกิเลสบังคับบัญชาอยู่เวลานี้ ซึ่งเหมือนกับความสุขของนักโทษในเรื่อนจำนั้นแล เมื่อ “จิต” ได้รับการอบรมจากโลกนอก หมายถึงธรรม ซึ่งออกมาจากโลกุตรธรรม มาจากดินแดนนิพพาน ลงมาโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงมนุษย์โลก ท่านชี้แจงไว้หมดชั้นหมดภูมิทีเดียว

ผู้มีอุปนิสัยมีความสนใจต่อโลกนอก ต่อความสุขที่ยิ่งไปกว่าความเป็นอยู่เวลานี้มีอยู่ เมื่อได้ยินเสียงอรรถเสียงธรรมและอ่านตามตำรับตำราเกี่ยวกับโลกนอก คือเรื่องอรรถเรื่องธรรม เรื่องความปลดปล่อยความทุกข์ความทรมาน ที่ถูกบังคับขັบไสอยู่ภายในใจโดยลำดับ จิตใจก็มีความรื่นเริงบันเทิง มีความพอกพอใจสนใจอยากฟัง สนใจอยากประพฤติปฏิบัติ จนปรากฏผลขึ้นมาโดยลำดับลำดับนั้นแหละเริ่มเห็นกระแสแห่งโลกนอกพัดพองเข้ามาแล้ว จิตใจก็มีความตั้งมั่นที่จะพยายามแหวกว่ายออกให้พ้นจากความกดขี่บังคับซึ่งมีอยู่ภายในใจ อันเปรียบเหมือนนักโทษในเรือนจำ

ยิ่งได้ปฏิบัติทางด้านจิตใจมีความสงบขึ้นเพียงไร ความตะเกียกตะกาย ความอุตสาหะพยายามก็ยิ่งมากขึ้น ๆ สติปัญญาที่ค่อยปรากฏขึ้นมา เห็นโทษแห่งการกดขี่บังคับของกิเลสภายในใจ เห็นคุณค่าแห่งธรรมอันเป็นเครื่องปลดปล่อยได้มากน้อยเพียงไร ก็เป็นความสบายภายในใจ เบาอกเบาใจ ซึ่งเป็นเครื่องเพิ่มศรัทธาขึ้นโดยลำดับ ความอุตสาหะพยายามความอดทนเกิดขึ้นตาม ๆ กัน สติปัญญาที่เคยนอนจมปลักอยู่อย่างแต่ก่อน ก็ค่อยฟื้นตัวตื่นขึ้นมา และค้นคิดพิจารณา

แม้สิ่งเหล่านี้จะเคยเป็นข้าศึกมานาน และกระทบกระเทือนกันอยู่ทั้งวันทั้งคืน แต่ไม่เคยสนใจ ก็เกิดความสนใจขึ้นมา อะไรมากระทบกระเทือนทางตา หู จมูก ลิ้น ใจ ซึ่งแต่ก่อนก็เหมือนคนตาย ถือเป็นธรรมดา ๆ ไม่สะดุ้งสะเทือนสติปัญญาพอให้ได้คิดค้น หาเหตุผลต้นปลายบ้างเลย แต่เมื่อใจเริ่มเข้ากระแสแห่งธรรมที่ได้รับการอบรม จนเป็นพื้นเพแห่งสติปัญญาไปโดยลำดับ ย่อมจะเห็นทั้งโทษทั้งคุณประจักษ์ใจ เพราะเป็นของมีอยู่ด้วยกันทั้งโทษทั้งคุณภายในใจดวงนี้ จิตใจก็มีความคล่องแคล่วในการคิด การพิจารณา ใจจะเกิดความอจหาญ ขุดค้นเห็นทั้งโทษ พยายามแก้ เห็นทั้งคุณ พยายามแหวกว่าย พยายามส่งเสริมไปโดยลำดับ

นี่เรียกว่าจิตค่อยปลดปล่อยจากสิ่งกดขี่บังคับ คือเรือนจำภายในออกได้โดยลำดับ ทั้งหมดมองเห็นโลกนอกอีกด้วยว่าโลกนอกเป็นโลกอย่างไร เหมือนเรือนจำที่มีอยู่เวลานี้ไหม ? ตาก็พอมองเห็นโลกนอกบ้างว่าท่านซึ่งอยู่โลกนอกท่านเป็นอยู่อย่างไร ไปมาหากันอย่างไร เราเป็นอยู่อย่างไรภายในเรือนจำ ความเป็นอยู่ภายในใจกิเลสครอบงำนี้เป็นอย่างไร ความที่เบาบางจากกิเลสลงเป็นลำดับ ๆ จิตใจมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง ซึ่งพอเทียบกันได้

ที่นี่พอมองโลกนอก โลกใน เข้าเทียบกันแล้ว คือความสุขความสบายที่เกิดขึ้นจากการแก้กิเลสออกได้มากน้อยก็ปรากฏ ความทุกข์ที่กิเลสยังมีค้างอยู่พาให้แสดงผลก็ทราบชัด

และเห็นโทษด้วยปัญญาเป็นขั้น ๆ และพยายามแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ไม่ลดละความพากเพียร

นี่แหละตอนที่สติปัญญา ศรัทธา ความเพียร เริ่มหมุนตัวออกแนวรบ ก็ตอนที่เห็นทั้งโลกนอก คือความปลดเปลื้องกิเลสออกจากใจได้มากน้อย และเห็นทั้งโลกในที่กิเลสกดขี่บังคับมาเรื่อย ๆ แต่ก่อนไม่ทราบจะเอาอะไรมาเทียบ เพราะไม่รู้ไม่เห็น เกิดขึ้นมา ก็จมอยู่ในความทุกข์ทรมานอย่างนี้ ขึ้นชื่อว่าความสุขนั้น ไม่ปรากฏจากโลกนอกเลย คือ ไม่ปรากฏจากอรรถจากธรรม

การปรากฏก็ปรากฏแต่ความสุขแบบที่ความทุกข์อยู่หลังจาก ซึ่งคอยจะมาเหยียบย่ำทำลาย เพื่อลบล้างความสุขนั้นให้หายไปโดยไม่มีเวลานานาฬิกาเตือนบอกเลย ที่นี้รู้ได้ เห็นบ้าง ความสุขภายนอก คือจากโลกนอกของผู้ที่ธรรมครองใจนั้น ก็เห็นความสุขภายใน เรือนจำ คือความสุขที่อยู่ใต้อำนาจของกิเลสก็เห็น ความทุกข์ที่อยู่ใต้อำนาจของกิเลสก็เห็น คือรู้ได้ด้วยสติปัญญาของตัวเองประจักษ์ใจ

ความสุขที่เกิดขึ้นจากโลกนอก ได้แก่กระแสแห่งธรรมที่ซาบซึ้งเข้าไปในจิตใจ ก็เห็นพอเป็นเครื่องเทียบเคียงกันไปโดยลำดับ ๆ เห็นโลกภายนอก โลกภายใน ทั้งคุณและโทษนำมาประกอบเทียบเคียงกัน ก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจ และความพากเพียรความอดทนมากขึ้น กระทบอะไรผ่านเข้ามาขึ้นชื่อว่าเรื่องของกิเลส ซึ่งเคยกดขี่บังคับจิตใจแล้ว ต้องต่อสู้กันทันที และแก้ไขปลดเปลื้อง หรือรื้อถอนกันโดยลำดับ ๆ ด้วยอำนาจแห่งสติปัญญา มีความเพียรเป็นเครื่องหนุนหลัง

จิตใจจะหมุนไปเอง เมื่อความเห็นโทษมีมาก ความเห็นคุณก็มีมาก เมื่อความอยาก รุ้อยากเห็นธรรมมีมาก และความอยากหลุดพ้นมีมากเพียงไร ความพากเพียรก็ต้องมากขึ้นไปตาม ๆ กัน แม้ความอดความทนก็ตาม ๆ กันมา เพราะมีอยู่ในใจดวงเดียวกัน เห็นโทษก็เห็นที่ใจทั้งดวงนั้นแล ใจทั้งดวงเป็นผู้เห็นโทษ แม้เห็นคุณก็ใจทั้งดวงนั้นเป็นผู้เห็น

การที่พยายามแหวกว่ายด้วยวิธีต่าง ๆ ตามความสามารถของตน ก็เป็นเรื่องของใจ ทั้งดวงจะเป็นผู้ทำความพยายามปลดเปลื้องตนเอง เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้มีความเพียรเป็นต้น ที่เป็นเครื่องมือของจิต เป็นเครื่องสนับสนุนจิต จึงมาพร้อม ๆ กัน เช่น ศรัทธา ความเชื่อต่อมรรคต่อผล ความเชื่อต่อแดนพ้นทุกข์ วิริยะ ความพากเพียรที่จะทำตัวให้หลุดพ้นไปโดยลำดับ ขันติ ความอดความทน เพื่อบิบบินให้ผ่านพ้นไปได้ ก็มาพร้อม ๆ กัน สติปัญญา ที่จะใคร่ครวญไปตามแนวทาง อันใดถูกอันใดผิดก็มาตาม ๆ กัน

ถ้าจะพูดตามหลักธรรมที่ท่านกล่าวไว้ ก็เรียกว่า “มรรคสมังคี” ค่อยรวมตัวกันเข้ามาอยู่ในใจดวงเดี่ยวนี้อะไรก็รวมเข้ามา สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมา กัมมันโต ตลอดถึงสัมมาสมาธิ ก็รวมเข้ามาอยู่ในจิตดวงเดี่ยวนี้นี้ทั้งหมด ไม่ไปที่อื่น

สัมมากัมมันตะ ก็มีแต่เดินจงกรม นั่งสมาธิ ซึ่งเป็นงานชอบ สัมมากัมมันตะ คือ งานชอบ เพราะเข้าถึงงานอันละเอียดที่ใจรวมเข้ามา จิตเป็น มรรคสมังคี คือมรรครวมตัวเข้ามาสู่ใจดวงเดียว สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปอ ได้แก่เรื่องของปัญญา ค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา เกี่ยวกับเรื่องธาตุเรื่องขันธ เรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏหรือสัมผัส เกิดขึ้นแล้วดับไปทั้งดีทั้งชั่วทั้งอดีตและอนาคต ที่ขึ้นมาปรากฏภายในใจ สติปัญญาเป็นผู้ฟาดฟันหั่นแหลกไปโดยลำดับ ไม่รอให้เสียเวลาลำเวลา สัมมากัมมันตะ การงานชอบที่เกี่ยวกับกาย ก็คือการนั่งภาวนาหรือเดินจงกรม อันเป็นความเพียรละกิเลสในท่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทางใจก็คือวิริยะ ความพากเพียรทางใจ

สัมมาวาจา พูดกันแต่เรื่องอรรถเรื่องธรรม การสนทนากันก็มีแต่เรื่อง “สัลเลข ธรรม” ธรรมเป็นเครื่องขัดเกลา หรือชำระล้างกิเลสอาสวะออกจากจิตใจ ว่าเราจะทำด้วยวิธีใดกิเลสจึงจะหมดไปโดยสิ้นเชิง นี่คือสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ อารมณ์อันใดที่เป็นข้าศึกต่อจิต เมื่อนำเข้ามาเป็นอารมณ์ของใจเรียกว่า “เลี้ยงชีพผิด” เพราะเป็นข้าศึกต่อจิต จิตต้องมีความมัวหมองไม่ใช่ของดี ต้องเป็นทุกข์ขึ้นมาภายในใจมากน้อยตามส่วนแห่งจิตที่มีความหยาบละเอียดขึ้นไปโดยลำดับ นี่ก็ชื่อว่า “เป็นยาพิษ” เลี้ยงชีพไม่ชอบ ต้องแก้ไขทันที ๆ

อารมณ์ของจิตที่เป็นธรรม อันเป็นไปเพื่อความรื่นเริง เป็นไปเพื่อความ สุขความสบายนั้นแล คืออารมณ์ที่เหมาะสมกับจิต และเป็นอาหารที่เหมาะสมกับใจ ทำให้ใจเกิดความสงบสุข การเลี้ยงชีพชอบจึงเลี้ยงอย่างนี้ โดยทางธรรมชั้นปฏิบัติต่อจิตเป็นขั้น ๆ ขึ้นไป ส่วนการเลี้ยงชีพชอบทางร่างกายด้วยอาหารหรือบิณฑบาตนั้น เป็นสาธารณะสำหรับชาวพุทธทั่ว ๆ ไปจะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมกับหน้าที่ของตน ๆ

สัมมาวายามะ เพียรชอบ เพียรอะไร ? นี้เราก็อธิบาย ท่านบอกเพียรใน ๔ สถาน คือ พยายามระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในตนหนึ่ง พยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป การระวังบาปต้องระวังด้วยความมีสติ พยายามสำรวมระวังอย่าให้บาปเกิดขึ้นด้วยสติ คือระวังจิตที่จะคิด เทียบกว้านเอาความทุกข์ความทรมานเข้ามาสู่จิตใจนั่นเอง เพราะความคิด ความปรุงในทางไม่ดีนั้นเป็นเรื่องของ “สมุทัย” จึงพยายามระวังรักษาด้วยดี อย่าประมาท

หนึ่ง พยายามเจริญสิ่งที่เป็นกุศล เป็นความเฉลียวฉลาด ให้มีมากขึ้นโดยลำดับ ๆ หนึ่ง และเพียรระวังรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น อย่าให้เสื่อมไปหนึ่ง

“สัมมปปธาน สี่” ที่ท่านว่าก็อยู่ที่ตัวเราแล้ว “สัมมาสติ” ก็ดูอยู่ในใจของเรา การเคลื่อนไหวไปมา ความระลึก ความรู้ตัวนี้ รู้อยู่ตลอดเวลา อะไรมาสัมผัสทางตาทางหู ทางจมูก ทางลิ้นทางกาย ไม่เข้าไปสู่ใจจะไปที่ไหน ใจเป็นสถานที่ใหญ่โตคอยรับทราบเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งดีทั้งชั่วอยู่ตลอดเวลา ปัญญาเป็นผู้วินิจฉัยใคร่ครวญ สติเป็นผู้คอยดูตรวจตราพาชีอยู่เสมอ ในเมื่ออะไรเข้ามาเกี่ยวข้องกับใจ เป็นดีหรือเป็นชั่ว อารมณ์ชนิดใด สติ ปัญญาใคร่ครวญเลือกเฟ้นในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับใจ อันใดที่เห็นว่าไม่ชอบธรรม จิตจะสลัดปิดทิ้งทันที ๆ คือปัญญานั้นแหละเป็นผู้ทำการสลัดปิดทิ้ง เนะ

“สัมมาสมาธิ” การงานเพื่อสงบกิเลสโดยสมาธิก็มั่นคงอยู่ตลอดเวลา จนปรากฏผลเป็นความสงบเย็นแก่ใจที่พักผ่อนอย่างแท้จริง ไม่มีความฟุ้งซ่านเข้ามาทวนใจในขณะนั้น ประการหนึ่ง

ในขณะที่จะเข้าสมาธิเป็นการพักผ่อนจิต เพื่อเป็นกำลังของปัญญาในการค้นคว้าต่อไปก็พักเสีย พักในสมาธิ คือเข้าสู่ความสงบ ได้แก่หยุดการปรุงการแต่งการคิดค้นคว้าทางด้านปัญญาโดยประการทั้งปวง ให้จิตสงบตัวเข้ามาอยู่อย่างสบาย ไม่ต้องคิดต้องปรุงอะไร ซึ่งเป็นเรื่องของงาน พักจิตให้สบายโดยความมีอารมณ์เดียว หากว่าจิตมีความเพลิดเพลिनต่อการพิจารณาไปมากจะยับยั้งไว้ไม่ได้ เราก็กเอา “พุทโธ” เป็นเครื่องจุดลากเข้ามา ให้จิตอยู่กับ “พุทโธ ๆ ๆ”

คำบริกรรมกับ “พุทโธ” นี้ แม้จะเป็นความคิดปรุงก็ตาม แต่เป็นความคิดปรุงอยู่ในธรรมจุดเดียว ความปรุงอยู่ในธรรมจุดเดียวนั้นเป็นเหตุให้จิตมีความสงบตัวได้ เช่น คำว่า “พุทโธ ๆ ๆ” หากจิตจะแยบออกไปทำงานเพราะความเพลิดเพลिनในงาน งานยังไม่เสร็จ เราก็กำหนดคำบริกรรมนั้นให้ถึยบเข้าไป ไม่ยอมให้จิตนี้ออกไปทำงาน คือจิตชั้นที่เพลिनกับงานนั้นมีอยู่ ถ้าพูดแบบโลกก็ว่า “ผลไม่ได้” แต่จะว่าจิตผลอกก็พูดยาก การพูดที่พอใกล้เคียงก็ควรว่า “เรามีไม่ได้” พูดง่าย ๆ ว่ายังงั้น เรารามีไม่ได้ จิตจะต้องโดดออกไปหางาน ตอนนี้อย่าหนักแน่นในการบริกรรม บังคับจิตให้อยู่กับอารมณ์อันเดียว คือ พุทโธ เป็นเครื่องยับยั้งจิต กำหนด พุทโธ ๆ ๆ ๆ ให้ถึยบอยู่นั้น แล้ว พุทโธ กับจิตก็เป็นอันเดียวกัน ใจก็แน่ว สงบลง สงบลงไป ก็สบาย ปล่อยวางงานอะไรทั้งหมด ใจก็เยือกเย็นขึ้นมา นี่คือสมาธิที่ชอบ

ในขณะที่จะพักต้องพักอย่างนี้ ท่านเรียกว่า “สัมมาสมาธิ” เป็นสมาธิชอบ พอสมควรเห็นว่าใจได้กำลังแล้ว เพียงปล่อยเท่านั้นแหละจิตจะติดตัวออกทำงานทันทีเลย ติดออกจากความเป็นหนึ่ง ความเป็นอารมณ์อันเดียวนั้น แล้วก็ไปสองกับงานละทีนี้ ใจทำงานต่อไปอีก ไม่ห่วงกับเรื่องของสมาธิในขณะที่ทำงาน ในขณะที่ทำสมาธิเพื่อความสงบ ก็ไม่ต้องห่วงกับงานเลยเช่นเดียวกัน

ขณะที่พักต้องพัก เช่นในขณะที่รับประทานต้องรับประทาน ไม่ต้องทำงานอะไรทั้งนั้น นอกจากทำงานในการรับประทาน จะพักนอนหลับก็นอนหลับให้สบาย ๆ ในขณะที่นอนไม่ต้องไปยุ่งกับงานอะไรทั้งสิ้น แต่เวลาที่เริ่มทำงานแล้วไม่ต้องไปยุ่งในเรื่องการกิน การนอน ตั้งหน้าทำงานจริง ๆ นี้ได้ชื่อว่าทำงานเป็นขึ้นเป็นอัน ทำงานเป็นวรรคเป็นตอน ทำงานถูกต้องโดยกาลโดยเวลาเหมาะสมกับเหตุการณ์ เรียกว่า สัมมากัมมันตะ “สัมมากัมมันตะ” คือการงานชอบ ไม่ก้าวก่ายกัน เป็นงานที่เหมาะสม

เรื่องสมาธิปล่อยไม่ได้ การปฏิบัติเพื่อความรื่นเริงของใจ การเห็นว่า “สมาธิ” อยู่เฉย ๆ ไม่เกิดประโยชน์นั้นไม่ถูก ถ้าผู้ติดสมาธิไม่ยอมออกทำงานเลยอย่างนั้น เห็นว่าไม่ถูกต้องควรตำหนิ เพื่อให้ผู้นั้นได้ถอนตัวออกมาทำงาน แต่ถ้าจิตมีความเพลิดเพลินในงานแล้ว เรื่องของสมาธิก็มีความจำเป็นในด้านหนึ่ง ในเวลาหนึ่งจนได้ คนเราทำงานไม่พักผ่อนนอนหลับบ้างเลยนี้ทำงานต่อไปไม่ได้ แม้จะรับประทานอาหาร สมบัติเสียไปด้วยการรับประทานก็ให้มันเสียไป ผลที่ได้คือธาตุขันธ์มีกำลังจากการรับประทาน ประกอบการทำงานตามหน้าที่ต่อไปได้อีก เงินจะเสียไป ข้าวของอะไรที่นำมารับประทานจะเสียไป ก็เสียไปเพื่อเกิดประโยชน์ เพื่อเป็นพลังในร่างกายเราจะเป็นอะไรไป ให้มันเสียไปเสียอย่างนี้ ไม่เสียผลเสียประโยชน์อะไร ถ้าไม่รับประทานจะเอากำลังมาจากไหน ต้องรับประทาน เสียไปก็เสียไปเพื่อกำลัง เพื่อให้เกิดกำลังขึ้นมา

นี่การพักในสมาธิ ในขณะที่พักให้มีความสงบ ความสงบนั้นแลเป็นพลังของจิต ที่จะหนุนทางด้านปัญญาได้อย่างคล่องแคล่ว เราต้องพักให้มีความสงบ ถ้าไม่สงบเลยมีแต่ปัญญาเดินทำเดี๋ยว ก็เหมือนกับมิดไม้ได้ลับหิน ฟันตึบ ๆ ตึบ ๆ ไม่ทราบว่าเขาสั้นลงเอาคมลง มีแต่ความอยากรู้อยากเห็น อยากเข้าใจ อยากถอนกิเลสโดยถ่ายเดียว โดยที่ปัญญาไม่ได้ลับจากการพักสงบ อันเป็นสิ่งที่หนุนหลังให้เป็นความสงบเย็นใจ ให้เป็นกำลังของใจ แล้วมันก็เหมือนกับมิดที่ไม่ได้ลับหินนะซี ฟันอะไรก็ไม่ค่อยขาดง่าย ๆ เสียกำลังวังชาไปเปล่า ๆ

เพราะฉะนั้นเพื่อความเหมาะสม ในขณะที่พักสงบจิตในเรือนสมาธิต้องให้พัก การพักผ่อนจึงเหมือนเอาหินลับปัญญานั้นเอง การพักธาตุขันธ์ คือสกลกายก็มีกำลัง การพักจิต จิตก็มีกำลังด้วย

พอมีกำลังแล้ว จิตออกคราวนี้ก็เหมือน “มีดได้ลับหินแล้ว” อารมณ์อันเก่านั้นแล ปัญญาอันเก่านั้นแล ผู้พิจารณาคนเก่านั้นแล แต่พอกำหนดพิจารณาลงไป มันขาดทะเลไปเลย คราวนี้เหมือนกับคนที่พักผ่อนนอนหลับ รับอาหารให้สบาย ลับมีดพรา้ให้เรียบร้อยแล้ว ไปฟันไม้ท่อนนั้นแล คน ๆ นั้น มีดก็เล่มนั้น แต่มันขาดได้อย่างง่ายดาย เพราะมีดก็คม คนก็มีกำลัง

นี่อารมณ์ก็อารมณ์อันนั้นแล ปัญญา ก็ปัญญาอันนั้นแล ผู้ปฏิบัติคนนั้นแล แต่ได้ “ลับหิน” แล้ว กำลังของจิตก็มีแล้วเป็นเครื่องหนุนปัญญา จึงแทงทะลุไปได้อย่างรวดเร็ว ผิดกับตอนไม่ได้พักในสมาธิเป็นไหน ๆ

เพราะฉะนั้นเรื่องของสมาธิกับเรื่องของปัญญา จึงเป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกัน เป็นแต่เพียงทำงานในวาระต่าง ๆ กันเท่านั้น วาระที่จะทำสมาธิก็ทำเสีย วาระนี้จะพิจารณาทางด้านปัญญาให้เต็มมรรดเต็มธรรม เต็มเม็ดเต็มหน่วย เต็มสติกำลัง พิจารณาลงไปให้เต็มเหตุเต็มผล เวลาจะพักก็พักให้เต็มที่เต็มฐานเหมือนกัน ให้เป็นคนละเวลาไม่ให้ก้าวก่ายกัน แบบทั้งจะพิจารณาทางด้านปัญญา ทั้งเป็นห่วงสมาธิ เวลาเข้าสมาธิแล้วก็ เป็นอารมณ์กับเรื่องปัญญา อย่างนี้ไม่ถูก จะปล่อยทางไหน จะทำงานอะไรให้ทำงานนั้นจริง ๆ ให้เป็นขึ้นเป็นอัน นี้ถูกต้องเหมาะสม สัมมาสมาธิ ก็เป็นอย่างนี้จริง ๆ

เรื่องของกิเลสเป็นเรื่องกตถาว์จิตใจ จิตเรานี้เหมือนเป็นนักโทษ ถูกกิเลสอาสวะทั้งหลายครอบงำอยู่ตลอดเวลา และบังคับทรมานจิตใจมาตลอดนับแต่เกิดมา

เมื่อปัญญาได้ถอดถอนกิเลสออกโดยลำดับ ๆ แล้ว ใจก็มีความสว่างไสวขึ้นมา ความเบาบางของจิตก็เป็นคุณอันหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากการที่ถอดถอนสิ่งที่เป็นภัย สิ่งสกปรกออกได้ เราก็เห็นคุณค่าอันนี้ แล้วพิจารณาไปเรื่อย ๆ

รวมแล้ว กิเลสอยู่ที่ไหน ภพชาติอยู่ที่ไหน ก็มีอยู่ที่ใจดวงเดียวนี้แหละ นอกนั้นเป็นกิ่งก้านสาขา เช่น ออกไปทางตา ทางจมูก ทางหู ทางลิ้น ทางกาย แต่ต้นของมันจริง ๆ อยู่ที่ใจ เวลาพิจารณาสิ่งเหล่านั้นรวมเข้ามา รวมเข้ามาแล้ว จะเข้ามาสู่จิตดวงเดียวนี้ “วิภูวน” ไม่ได้แก่อะไร ได้แก่จิตดวงเดียวนี้เป็นผู้หมุนผู้เวียน เป็นผู้พาให้เกิดให้ตายอยู่เท่านั้น เพราะอะไร ? เพราะเชื้อของมันมีอยู่ภายในใจ

เมื่อใช้สติปัญญาพิจารณาค้นคว้าเห็นชัดและตัดเข้ามา ๆ เป็นลำดับ ๆ จนเข้าถึงจิต ซึ่งเป็นตัวการ มี “อวิชชา” ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากที่เป็นเชื้อ “วิญญูะ” อยู่ภายในใจ แยกลง ไปพิจารณาลงไป ๆ ไม่ให้มีอะไรเหลืออยู่ ว่าเป็นคือนั้น นั่นคือนั้น กำหนดพิจารณาลงไปที่ จิตเช่นเดียวกับสภาวะธรรมทั่ว ๆ ไป

แม้ใจจะมีความสว่างไสวขนาดไหนก็ตาม ก็พึงทราบว่าเป็นเรือนใจที่พอพักอาศัย ไปชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น หากยังไม่สามารถพิจารณาให้แตกกระจายลงไปได้ แต่เราอย่าลืม ว่า จิตที่มีความเด่นดวงนี้แลคืออวิชชาแท้ ให้พิจารณาเอาอันนั้นแหละเป็นเป้าหมายแห่ง การพิจารณา

อ้าว ! อันนี้จะสลายลงไปจนหมดความรู้ไม่มีอะไรเหลือ กระทั่ง “ผู้รู้” จะนิบหนวย จมไปด้วยกันก็ให้รู้เสียที เราพิจารณาเพื่อหาความจริง เพื่อรู้ความจริง ต้องให้ลงถึงเหตุถึง ผลถึงความจริงทุกสิ่งทุกอย่าง อะไรจะนิบหนวยลงไปก็ให้นิบหนวย แม้ที่สุด “ผู้รู้” ที่กำลัง พิจารณาอยู่นี้จะนิบหนวยไปตามเขา ก็ให้รู้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องเหลือไว้ว่าอะไรเป็นเกาะ เป็นดอนหลอกเรา อะไรเป็นเรา อะไรเป็นของเรา ไม่มีเหลือไว้เลย พิจารณาลงไปให้ถึง ความจริงไปด้วยกันหมด

สิ่งที่เหลือหลังจากกิเลส “อวิชชา” ที่ถูกทำลายลงโดยสิ้นเชิงแล้วนั้นแล คือสิ่งที่ หมดวิสัยของสมมุติที่จะเอื้อมเข้าถึงและไปทำลายได้ นั้นแลท่านเรียกว่า “จิตบริสุทธิ์” หรือ “ความบริสุทธิ์” ธรรมชาติแห่งความบริสุทธิ์นี้ไม่มีอะไรทำลายได้

กิเลสเป็นสิ่งสมมุติที่เกิดขึ้นได้ดับได้ เพราะฉะนั้นจึงชำระได้ มีมากขึ้นได้ ทำให้ลด ลงได้ ทำให้หมดสิ้นไปก็ได้ เพราะเป็นเรื่องของสมมุติ

แต่จิตล้วน ๆ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เรียกว่า “จิตตวิมุตติ” แล้ว ย่อมพ้นวิสัยแห่งกิเลส ทั้งมวลอันเป็นสมมุติจะเอื้อมเข้าถึงและทำลายได้ ถ้ายังไม่บริสุทธิ์มันก็เป็นสมมุติเช่นเดียวกับ สิ่งทั้งหลาย เพราะสิ่งสมมุตินั้นแทรกตัวอยู่ในจิต เมื่อแก่นนี้ออกจนหมดแล้ว ธรรมชาติที่ เป็นวิมุตตินี้แล เป็นธรรมชาติที่กิเลสใด ๆ จะทำอะไรต่อไปไม่ได้อีก เพราะพ้นวิสัยแล้ว แล้วอะไรนิบหนวย ?

ทุกข์ก็ดับไปเพราะสมุทัยดับ นิโรธความดับทุกข์ก็ดับไป มรรคเครื่องประหารสมุทัย ก็ดับไป สัจธรรมทั้งสี่ดับไปด้วยกันทั้งนั้น คือ ทุกข์ก็ดับ สมุทัยก็ดับ มรรคก็ดับ นิโรธก็ดับ แน่ะ ! ฟังซิ

อะไรที่รู้ว่า “สิ่งนั้น ๆ ดับไป” นั่นแหละคือผู้ไม่ใช่สังขาร ผู้เห็นเนื้อสังขาร การพิจารณาสังขาร คือการพิจารณาเพื่อผู้เห็นเท่านั้น เมื่อถึงตัวจริงนี้แล้ว สังขารทั้งสี่ก็หมดหน้าที่ไปเอง โดยไม่ต้องไปชำระ ไม่ต้องไปแก้ไข ไม่ต้องไปปลดเปลื้อง เช่น ปัญญาเราทำงานเต็มที่แล้วปัญญาเราปล่อยได้ ไม่ต้องมีกำหนดกฎเกณฑ์ สติก็ดี ปัญญาที่ดี ที่เป็นเครื่องรบ พอสงครามเลิก ข้าศึกหมดไปแล้ว ธรรมเหล่านี้ก็หมดปัญหาไปเอง นั่น

อะไรเหลืออยู่ ? ก็คือความบริสุทธิ์นั้นแหละ พระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศธรรมสอนโลก ก็เอาจากธรรมชาติที่บริสุทธิ์นี้แลไปสอน ศาสนธรรมออกจากธรรมชาติอันนี้ และอุบายแห่งการสอน ต้องสอนทั้งเรื่องของทุกข์ เรื่องของสมุทัย ของนิโรธ ของมรรค เพราะอาการเหล่านั้นเป็นอาการเกี่ยวข้องกับจิตดวงนี้ ให้รู้วิธีแก้ไข รู้วิธีดับ รู้วิธีบำเพ็ญทุกสิ่งทุกอย่าง จนถึงจุดหมายปลายทาง อันไม่ต้องพูดอะไรต่อไปอีกแล้ว ได้แก่ความบริสุทธิ์ จิตออกสู่โลกนอกแล้วที่นี้ ออกจากเรือนจำแล้วไปสู่โลกนอกคือความอิสระเสรี ที่ไม่ต้องถูกคุมขังอีกแล้ว

แต่โลกนี้ไม่มีใครอยากไปกันเพราะไม่เคยเห็น โลกนี้เป็นโลกสำคัญ “โลกุตระ” เป็นแดนสูงกว่าโลกทั่วไป แต่เราเพียงว่า “โลกนอก” นอกจากสมมุติทั้งหมด เรียก “โลก” ไปยังนั่นแหละ เพราะโลกมีสมมุติก็ว่ากันไปอย่างนั้น ให้พิจารณาออกจากที่คุมขังนี้ ชี เกิดก็เกิดในที่คุมขัง อยู่ก็อยู่ในที่คุมขัง ตายก็ตายในที่คุมขัง ไม่ได้ตายนอกเรือนจำสักที เอาให้ใจได้ออกนอกเรือนจำสักทีเถิด จะได้แสนสบาย ๆ ดังพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายท่าน ท่านก็เกิดในเรือนจำเหมือนกัน แต่ท่านออกไปตายนอกเรือนจำ ออกไปตายนอกโลก ไม่ได้ตายอยู่ในโลกอันคับแคบนี้

ขอยุติการแสดง